

Л. Пойнар

кандидат філологічних наук,
асистент кафедри мов та літератур
Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

А. Ярошенко

студентка
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ОБЛИЧЧЯ» В КИТАЙСЬКИХ ПРИКАЗКАХ

Одним із провідних напрямів сучасного мовознавства є когнітивна лінгвістика. Когнітивна лінгвістика – це галузь мовознавства, яка вивчає мову як засіб отримання, зберігання, оброблення, перероблення й використання знань, спрямована на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою світу дійсності. Когнітивна лінгвістика досліджує проблему зв'язків між мовою та мисленням, а також механізми пізнання та структуру людської свідомості через мовні явища [7, с. 365].

Концепт «обличчя» є одним із важливих предметів сучасних досліджень у сфері когнітивної лінгвістики. Причина непорозуміння, які виникають між китайським етносом та представниками інших національностей, пояснюється недостатнім дослідженням і вивченням цього феномену китайського народу. Також недостатнє розкриття цього феномену не дає іноземцю змогу зрозуміти всю суть китайських сталих виразів, які пов'язані із цим концептом.

Цю проблему досліджували такі українські вчені: О.М. Шевченко у галузі фразеології китайської мови, Л.М. Пойнар та М.А. Андрієць у сферах фразеології та когнітивної лінгвістики, Т.В. Демчук та Н.В. Коломієць у галузі лексикології тощо.

Головною метою цього дослідження є реконструювання концепту «обличчя» як елемента картини світу китайського етносу на матеріалі дослідження особливих фразеологічних одиниць приказок з вербалізованим концептом у їхньому складі. Наукова новизна дослідження визначена його метою і полягає у тому, що вперше в лінгвокультурологічному аспекті досліджується концепт «обличчя», репрезентований в китайських приказках.

Слово «концепт» походить від латинського *conceptus*, що в перекладі означає «думка, уявлення, поняття», і первинно застосовувалося як термін логіки та філософії. Автори Е.С. Кубрякова, В.З. Дем'янков у своїй праці «Краткий словарь когнитивных терминов» наводять таке визначення поняття «концепт»: «це термін, що слугує для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відбиває знання і досвід людини: оперативно-змістової одиниці пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці» [4, с. 90]. Думка про те, що концепти відбивають цілісну картину світу, яка існує поза мовним простором і лише вербалізується в ньому, знаходить підтвердження у лінгвістичних студіях багатьох дослідників. Так, Н. Арутюнова відзначає, що «онтологія дійсності моделюється у вигляді системи концептів, які реконструюються за даними мови». В. Колесов визначає культурний концепт як основну одиницю ментальності, що в межах словесного знака та мови в цілому постає у своїх змістових формах як образ, поняття і символ [3, с. 81]. В. Телія визначає концепт як «усе те, що ми знаємо про об'єкт, у всій екстенсії цього знання» [9, с. 97], А. Вежбицька пояснює концепт як «комплекс культурно-зумовлених уявлень про предмет» [8, с. 215]. Концепт має динамічну сутність, він здатний поповнюватися, змінюватися та відбивати людський досвід.

Вважаємо, що поряд із поняттям «загальномовний концепт» мають право на існування дещо вужчі поняття – концепти фольклорний, побутовий, релігійний, міфологічний, загальнопоетичний, індивідуально-авторський, а також різні їх комбінації. Кожен із таких концептів має особливі умови виникнення, сферу функціонування і, відбиваючись у мовній картині світу, реалізується через характерні засоби, що передають його специфіку. Концепт має внутрішню організацію, складну структуру. За словами Н. Рябцевої, «концепт – це не хаотичне нагромодження уявлень, значень або смислів і навіть не їхня кон'юнкція, а логічна структура. Основу концепту становить вихідна, прототипічна модель основного значення слова. <...> Основне значення є базою для формування похідних значень. <...> У структурі концепту це відбивається в тому, що в ній є центральна й периферійна зони. Причому остання здатна до дивергенції, тобто зумовлює «віддаленість» нових похідних значень від центрального <...> є механізм, що забезпечує впорядкованість будови концепту та пов'язаність його складових елементів» [6, с. 73]. Ядром концепту є стрижневе слово, смислового домінанта, що в процесі осмислення «обростає» новими семами, які в тексті реалізуються через мовні одиниці (слово, словосполучення, речення).

Розуміючи концепт із позиції лінгвокультурології, С.Г. Воркачев виділяє три його основні компоненти: 1) поняттєвий складник, що відображає дефініційну структуру, 2) образний складник, що фіксує когнітивні метафори в мовній свідомості, 3) ціннісний (значущий) складник, що визначається місцем, яке займає концепт в лексико-граматичній системі певної мови, сюди входять також етимологічні та асоціативні характеристики [2, с. 80].

Отже, під мовним концептом ми розуміємо семантичну категорію, що діє в системі логічних відношень і являє собою вербалізоване вираження певного культурного контексту з усім розмаїттям супровідних значень,

уявленні й асоціації, який є, у свою чергу, елементом концептуальної картини світу як окремої людини, так і людської спільноти.

Приказки як розділ фразеології є одним із головних факторів відображення мовної свідомості певної етнічної спільноти. Адже фразеологія накопичує колективний досвід народу, особливості його національної культури, а вивчення фразеологічного багатства мови сприяє покращенню якості спілкування між людьми – представниками різних етнічних груп. У китайській мові в стилістичних цілях часто використовуються приказки (俗语). Китайські приказки (俗语) втілили в собі життєві спостереження, досвід і мудрість китайського народу. У приказках зафіксовані особливості живої побутової мови народу з його яскравою та самобутньою лексикою, вільними та гармонійними зворотами. Приказки – це сталі побутові вирази із вкрапленнями ментальності, традицій представників китайської етнічної спільноти, безпосередньо пов’язані з мовною картиною світу китайського народу. До основних джерел формування китайських приказок належать релігійні уявлення китайського народу, іноземний вплив, китайська література, селянський побут і життєва мудрість представників китайського етносу.

Одним із найбільш досліджуваних об’єктів у міждисциплінарному колі протягом останніх 20 років залишається концепт «обличчя». І це не дивно, адже із самого народження дітей привчають до так званого «збереження обличчя» 爱面子, як свого, так й іншої людини. Виховання в китайців здійснюється методами, які впливають на почуття сорому. Емоції, що виникають в результаті застосування подібних методів, становлять частину комплексу відносин, пов’язаних з основними номенами-вербалізаторами «обличчя» (脸, [liǎn]; 面子, [miànzi]). Ця ідея безпосередньо пов’язана з поняттям «авторитет» («збереження обличчя» (爱面子)). Авторитет протягом понад двохтисячної історії імперії був тим важливим елементом, який наближав людину до еталона цзюнь-цзи (君子)» [1, с. 256–258].

Як вважає К.І. Тертицький, «турбота про «обличчя» іншої людини являє собою щось більше, ніж просто соціальну норму, відповідно до якої кожен намагається не торкнутися «обличчя» іншого і в результаті зберігається «обличчя» кожного. Не піклуватися про чуже обличчя вже означає заподіяти якоюсь мірою шкоди своєму власному» [9, с. 53].

Автори книги «汉语流行口语» 李杰明; 李杰群 зазначають, що «концепт «обличчя» в китайській картині світу багатогранний. Концепт «обличчя» – це людське сприйняття, яке пов’язане з суспільною психологією, це людська цінність, що має історичне підґрунтя, людська традиція з офіційними та неофіційними ритуалами з погляду антропології та людська ознака, яку можна дослідити через її вираження в мові» [11, с. 2–3].

Для більш детального розуміння концепту «обличчя» було проведено польовий опис структури концепту В.А. Маслової, що являє собою розрізнення ядерної (когнітивно-пропозиційної структури) та приядерної (інші лексичні репрезентації концепту, його синоніми і та ін.) частин у структурі концепту [8, с. 42].

До приядерної зони належить класифікація 李杰明; 李杰群: збереження свого «обличчя» (给自己面子), надання «обличчя» іншим (给别人面子), зазнати невдачі у збереженні свого обличчя (不给自己面子), заперечення обличчя інших людей (不给别人面子).

Кожну категорію вони поділили на підтипи: сильніші за інших – 我方强于对方 (在强势中), на рівні з іншими – 双方地位均等 (在均等中) і слабші за інших – 我方弱于对方 (在弱势中).

Слід зазначити, що в китайській мові існує два ієрогліфи на позначення «обличчя» – це 脸 та 面. Звернемося до китайського словника 大辞典语词 для з’ясування семантичних відмінностей цих лексем.

Оскільки до ядерної зони належать словникові дефініції, то маємо таке:

脸: 1) Обличчя, щоки. 2) Вид, вираз обличчя. 3) Характер. 4) Честь, репутація, совість. 5) Грим, маска.

面: 1) Передня частина голови. 2) Фасад або зовнішня сторона. 3) Площина, грань, верхній шар. 4) Зустріч. 5) Лічильне слово. 6) Пудра, яку накладають на обличчя для маскувannya. 7) Борошно або вироби з борошна.

Зважаючи на усі ці значення, можна зробити висновки, що 面 і 脸 є синонімами лише в певних конотаціях [10, с. 200]. Відмінним значеннево-відтінковим значенням номенів-вербалізаторів 脸 і 面 є те, що 脸 зазвичай вживається на позначення справжнього обличчя, тоді як 面 є тією «театральною маскою», яку представники китайського етносу використовують, щоб надати собі більше «статусу», залежно від ситуацій.

Дослідимо приядерну зону структури концепту «обличчя» на основі класифікації 李杰明; 李杰群 та приказок, одержаних шляхом суцільної вибірки й у межах яких реалізується концепт «обличчя».

1. Збереження свого «обличчя» (给自己面子).

1) Як уже було зазначено, «обличчя» відіграє велику роль для китайців. Розглянемо деякі приказки, які це ілюструють. 人怕没脸, 树怕没皮 (буквально «людина боїться не мати обличчя, дерево боїться не мати шкіри»). Тут мова йде про справжнє обличчя людини, адже вживається саме номен-вербалізатор 脸, а не 面.

2) Є ще один варіант цієї приказки 鸟惜羽毛虎惜皮, 为人处世惜脸皮 (буквально «птаха береже пір’я, тигр береже шкіру, а людина береже обличчя»).

3) У приказці 人无笑脸体开店, 会打圆场自落台 (буквально «людина, яка не посміхається, може й не відкривати магазин, може сама (добровільно) зійти зі сцени»). Цей вислів є суголосним із 没有笑脸的人不能开店. Таким чином, «обличчя» має велике значення у житті та кар’єрі китайців. Якщо проаналізувати їх, то можна помітити, що китайці вживають ієрогліф 脸, який означає саме «істинне» обличчя людини, тобто те, яке пов’язане із моральними цінностями та духовним світом. У висловах не вживається ієрогліф 面, бо мова йде не про театральну маску, яку одягає людина перед тим, як з’явитися у соціумі. Тому можна зробити висновок, що лише людина, яка дійсно любить свою роботу, віддана їй і одержує від неї справжнє задоволення, зможе досягнути успіху у своїй галузі роботи.

4) Розглянемо вислів 打肿脸充胖子 (буквально «бити по обличчю, щоб воно розпухло, для надання величюного вигляду», тобто «прибільшувати свої можливості»; «обдурити когось, щоб вразити»; «пускати пил в очі»). І знову цей вислів показує, наскільки важливою є репутація для китайців.

5) 撑场面 (буквально «зберігати зовнішню пристойність», «тримати фасон»). Розглянемо приклади вживання цього виразу:

6) 花脸要美不要媚 (означає, що не потрібно вихвалитися перед іншими).

7) 甩脸子也要分场合 (означає, що не потрібно показувати своє незадоволення/роздратованість (давати волю своїм емоціям) у будь-яких ситуаціях).

8) 银钱如粪土, 脸面值千 («репутація дорожча за золото»).

9) 吃饭打湿口, 洗脸打湿手 (буквально «щоб поїсти, потрібно намочити рот; щоб помитися, потрібно намочити руки»). Ця приказка означає, що за будь-яку справу, яку ти збираєшся зробити, потрібно платити.

10) 人瘦脸皮黄, 地瘦少打粮 (буквально «якщо людина схудне, то щоки пожовтіють; якщо земля виснажиться, то мало вродить»).

11) 不吃酒, 脸不红; 不做贼, 心不惊 (буквально «якщо не пити вино, то обличчя не буде червоним; якщо не робити злочини, то й серце буде спокійним»).

12) 打架不能劝一边, 看人不能看一面 (буквально «в бійці не можна підтримувати лише одну сторону; оцінюючи людину, не можна оцінювати односторонньо»).

13) 河有两岸, 事有两面 (буквально «річка має два береги, справи мають дві сторони»).

14) 有事叫公公, 无事脸朝东 (буквально «якщо у тебе проблеми, попроси допомоги у старшого покоління; якщо у тебе нема ніяких справ, то нікому не заважай»).

Є багато приказок, які пов'язані з китайським театром. Розглянемо деякі з них.

15) 唱白脸 (буквально «співати в білій масці» (в пекінській опері обличчя негативних героїв розфарбовані в білий колір), тобто зображати злодія).

16) 一个唱红脸, 一个唱白脸 (буквально «один співає в червоній масці (позитивний герой), один – в білій (негативний герой)»).

17) 当面是人, 背后是鬼 («вдягати маску на публіці») (буквально «на публіці бути людиною, а насправді – дияволом»).

2. Надання «обличчя» іншим (给别人面子).

18) 给脸不要脸– (буквально «відмовитися від пропозиції зберегти репутацію»).

3. Зазнати невдачі у збереженні свого обличчя (不给自己面子).

19) Існує ще один вираз, пов'язаний з Пекінською оперою 关公面前耍大刀 (貽笑大方) (буквально «перед обличчям Гуань Гуна жонглювати мечами (зробити з себе дурня, втрачати престиж»)). Гуань Гун – це китайський бог війни, був сміливим і вмілим воїном, а також талановитим тактиком періоду Трьох Царств.

20) 打人不打脸, 吃饭不夺碗 (буквально «бити людину, але не бити обличчя, споживати їжу, але не кидається на тарілку»), тобто не вдаватися до крайнощів. У виразі підкреслюється, що навіть якщо між особами виник конфлікт, то найгірше, що може бути для китайця – це втратити своє «обличчя» або ж зробити так, щоб «обличчя» втратив опонент. Схожим виразом є:

21) 说人别说短, 打人脸 (буквально «коли говорять про людину, то не говорять про її недоліки; коли б'ють людину, то не б'ють в обличчя»). У разі виникнення розбіжностей в Китаї прийнято йти на компроміс, щоб уникнути конфлікту. Ніхто не хоче втратити обличчя або вплинути на втрату обличчя іншою людиною. Уникнення конфлікту є важливим засобом для збереження гарної мережі соціальних зв'язків.

4. Заперечення обличчя інших людей (不给别人面子).

22) 矮子面前说短话- 惹人多 (буквально «в присутності карлика говорити про його недоліки»).

23) 背后不商量, 当面无主张 (буквально «за спиною не обговорюють, а в обличчя виказують свою думку»).

24) 牛不知角弯, 马不知脸长 (буквально «бик не знає, що таке зігнутий ріг; корова не знає, що таке недолік»).

25) 翻脸不认人 (буквально «розсердитися і почати ігнорувати людину»).

Отже, всі ці приказки ще раз доводять, що концепт «обличчя» входить у ядро морально-етичної концептосфери китайського етносу і займає в ньому одне з провідних місць.

Література:

1. Васильев Л.С. Проблемы генезиса китайской мысли: (Формирование основ мировоззрения и менталитета) / Л.С. Васильев. – М. : Наука, 1989. – 309 с.
2. Воркачев С.Г. Методологические основания лингвоконцептологии / С.Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика. Вып. 3: Аспекты метакоммуникативной деятельности. – Воронеж, 2002. – 80 с.
3. Колесов В.В. «Жизнь происходит от слова...» / В.В. Колесов. – СПб. : Златоуст, 1999. – 368 с.
4. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков. – М. : МГУ, 1997. – 245 с.
5. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : [учебное пособие] / В.А. Маслова. – Минск : Тетра Системс, 2004. – 256 с.
6. Рябцева Н.С. «Вопрос»: Прототипическое значение и концепт / Н.С. Рябцева // Логический анализ языка. Культурные концепты – М. : Наука, 1991. – С. 72–75.

7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова – Полтава : Довкілля-К., 2006. – 716 с.
8. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
9. Тertiцкий К.И. Китайцы: традиционные ценности в современном мире / К.И. Тertiцкий. – М., 1994.– 347 с.
10. 大成 典 语 词 。北京 言 大学 出版社 语, 2010. – 987页.
11. 汉语 流行 口语»: 最新 版 / 李 杰 明 等 编 著。—北京: 话 语 教 学 出 版 社, 2007. – 312页.

Анотація

**Л. ПОЙНАР, А. ЯРОШЕНКО. ВЕРБАЛИЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ОБЛИЧЧЯ»
В КИТАЙСЬКИХ ПРИКАЗКАХ**

У статті розглядається сутність концепту «обличчя» на прикладі дослідження специфіки маніфестації цього феномену в китайських приказках. Подаються погляди різних авторів щодо поняття «концепт». Розглядаються основні особливості феномену «обличчя» в межах китайського етносу.

Ключові слова: концепт, «обличчя», приказки.

Аннотация

**Л. ПОЙНАР, А. ЯРОШЕНКО. ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА «ЛИЦО»
В КИТАЙСКИХ ПОГОВОРКАХ**

В статье рассматривается сущность концепта «лицо» на примере исследования специфики манифестации этого феномена в китайских поговорках. Подаются взгляды разных авторов относительно понятия «концепт». Рассматриваются основные особенности этого феномена в рамках китайского этноса.

Ключевые слова: концепт, «лицо», поговорки.

Summary

**L. POINAR, A. YAROSHENKO. VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF „FACE”
IN CHINESE SAYINGS**

The article deals with the essence of the concept of „face” on the example of the study the specifics of this phenomenon in the Chinese sayings. Views of different authors are served on the term of „concept”. The main features of „face” phenomenon are observed within the framework of the Chinese ethnic group.

Key words: concept, „face”, sayings.